DALMACIJA I NJEZINA ETERIČNA ULJA

Rezultati opažanja Dr.Ernesta S. Guenther-a glavnog kemičara-istraživača t.t. Fritzsche Brothers Inc.New-York.

PUT KROZ DALMACIJU

Teški oblaci visjeli su poput gigantske bijele draperije nad ogromnim amfiteatrom Trsta.Bijeli parobrod zaplovio je morem i pokazala nam se u kristalnom plavilu jakog sunca-panorama veličanstvene ljepote. U živoj luci, smedja jedra, sjekla su siluete predoceanskih brodova i manjih, sivih engleskih ratnih brodova. Nad morem pokrivali su raskošni parkovi brežuljke. Na vrhovima brežuljaka poput malih bjelih točkica proviruju iz sredine subtropskih parkova monumenti, zgrade i ljetnikovci.

Bila je subota poslije podne. Narod na brodu bio je veseo i sretan. Bilo je odlučeno provesti konac sedmice na nekom od bezbrojnih otočića uz dalmatinsku obalu. Naš je brod bio divan, potpuno čist i raskošan, čudo talijanske konstrukcije. Cijelo poslije podne istarska obala odvijala se pred nama u stalno promjenljivoj panorami. Suhi, neplodni djelovi zemlje izmjenjivahu se sa zelenom vegetacijom-većinom vinogradi i gajevi maslina-sve do mora, gdje je bijela pjena bijesno udarala o puste hridine. Svako od sedam mora ima svoju posebnu karakteristiku. U jadranskim krajevima, neopisivo svjetlo-plava boja i nešto poput lagane magle-tako izgleda-pokriva more i nebo; a na kristalnoj bistrini čini se, da brod ne plovi morem, nego kroz mješavinu plavkastog etera. Gledajući kako pramac broda siječe ovu providnu tekućinu i kako se pjena raspršava u milijone sjajnih mjehurića, čovjek gubi osjećaj stvarnosti, pa kao da osjeća da ga nešto vuče da sidje i zapliva zauvijek u to carstvo čarobnog ništavila.

Prvi otoci mimo koje smo na našem putu na jug prošli, bili su maleni poput malih pustih hridina, skoro pokriveni vodom zatim veći sa nešto vegetacije ružmarina i nekoliko savijenih južnih borova, pa još veći sa mirnim lukama. Sakrivena za skupom tamnih čempresa reprezentativna ljetovališta trščanskih bogataša, podsjećaju čovjeka više na slavnu Beocklinovu sliku " Otok smrti" nego na veselje života, koje proističe iz okolne veličanstvene ljepote.Na drugim otocima vide se primitivna ribarska sela, okupljena oko starih mletačkih " Campanilla" zvonika koji pričaju o svom porijeklu i nekadašnjoj historiji.

Brod je plovio izmedju hridina,starih svjetionika i luka: Poreč,Piran nekad slavna-sada skoro zaboravljena- imena u povjesti Venecije kada je ista bila u povjesti morske sile, sada leže ta mjesta mirna na žarkom suncu puna nekadašnje slave.

Prizor je uvijek divan. Mnoštvo svijeta na obali čekaju nestrpljivo dolazak broda, kao najzanimljiviji dogodjaj dana; nekoliko carinskih službenika i lučkih organa, upadnih po svojim uniformama i ponosnom nastupu, trče tamo-amo, dok se utovaruje i istovaruje mješoviti teret i burad vina; nekoliko komandi, fijuk sirene,okretaj propelera, bjela pjena pred pramcem i brod opet izlazi iz luke.

Pročelja kuća u raznim bojama sa portalima i otvorenim zračnim terasama, udaljuju se i konačno nestaju iza zastora žutih jedara ribarskih brodova, koji leže uz obalu. Bršljanom obrasle stare tvrdjave, polagano nestaju dok se ne sliju sa zvonikom i surim krovovima. Još jedna luka, divna, slikovita i zavodljiva ostaje iza nas. Raj za slikara, za arheologa i putnika koji traže da se povuku daleko od glavnog puta, ali nikakav :" sejuor de luxe"-otmeno boravište- za turistu koji je navikao na komfor.

Poslije nekoliko sati plovidbe na vidiku je Pulj.Brod obilazi uske prolaze izmedju golih brijegova nekad punih neosvojivih austrijskih

utvrda. Prije prvog svjetskog rata Pulj je bio najveća ratna luka, baza bivšeg Austro-ugarskog carstva na Jadranu. Versaljski ugovor slomio je carstvo, a Pulj pripadne Italiji i postane mjesto bez ikakovog vojničkog i od malog trgovačkog značaja.Od onda se Pulj znatno izmjenio prestalo je veselja,života, i frivolnosti. Veseli lokali šute, a ponos stare Austrije brod "Viribus unitis" raspada se pod mirnim vodama luke.Na nedovršenim mornarskim nastambama, okruženi mrtvom tišinom, rdjaju čelični temelji i poput prstiju kostura, pokazuju na ruševine rimskog Koloseuma, koji leži nad vodom. Kroz dvije hiljade godina Pulj je više puta istakao aureolu slave i pobjede.

U melankoničnoj atmosferi luke, koja se povija oko nje poput zalosne koprene, čovjek pomišlja dali će Trst biti spašen slične sudbine, jer je i Trst od god 1918 mnogo pretrpio i izgubio. Izgubio je monopol najživlje i stvarno jedine austrijske luke, te je pao na stepen manje talijanske luke, bez ikakvog zaledja, a u pogledu utovara robe konkurenti su mu: Genova,Napulj i Aletci.

Ujedinjenjem Centralne Evrope sa izlazom na more preko Trsta, ova bi luka možda poprimila opet prijašnje lice trgovačke važnosti.

Pred večer zahvatilo nas je nevrijeme. Sunce se sakrilo za teške oblake, a kada smo zaobišli Kopar, poznat po svojim iznenadnim burama, teška se je oluja spustila na nas sa svom snagom neobuzdanog elementa. Kroz potopsku kišu, grom je udario u more. Strašna grmljavina nadvisila je štropot tuče koja je praštala po brodu kao da izlazi iz mitraljeza.Kao što je nevrijeme došlo neočekivano, tako je i prestalo, a čudna tišina zavlada na moru. Daleko na horizontu zrake zalazećeg sunca probijale su se kroz oblake i pretvarale sivi svijetbu mistično zlato. Nad suncem rastvorili su se oblaci i gigantski krug satanskog crvenila, činio je kao da Lucifer u svojoj veličanstvenosti želi da održi zbor.

Bila je već tamna noć kad smo sigli na odredište.Brod je kružio oko niskih rtva bez ikakve vegetacije. Kroz uski kanal došli smo u mirne i plitke vode.Brežuljci su se oko nas vrtoglavo kretali i neočekivanom gotovo dramatskom brzinom, stigosmo u malu luku. Izgledalo je kao da se neočekivano diže zastor pred nekim ekzotičnim lučkim prizorom.U tami se pokaže okrug kuća niskih krovova.Poput biserne ogrlice odražavala su se svijetla u mirnoj vodi duž obale, ribarska jedra jedva su se micala u vlažnom noćnom zraku, u kome se osjećao oštri miris katrana i vlažne alge.

Na pristaništu stajao je sakupljen narod, koji je veselo očekivao brod.Zbog uzrujane vike i bučnog pozdravljanja prijatelja sa kopna i broda, imala je brodska momčad poteškoća pri spuštanju mosta za silaženje, sa broda, a bogato odjeveni lučki službenici koji su pokušali vršiti pregled putnika i putnik isprava izvrgli su se opasnosti da ih narod ne pregazi.

U općem metežu mi smo se odjednom našli u nekom automobilu jureći munjevitom brzinom izmedju uglova; iza nas u mirnim ulicama čuli smo trube drugih automobila, jurili kaldrmama, vozili se kroz mirne šume i konačno stigli u dvorište malog hotela naš:"Glavni štab" za idućih par dana. Tišina guste šume prekidalo je šuštanje vršikova drveća, koje je njihao slabi vjetar. Okolina nas je očarala; misteriozna tišina sjeverne borove šume na zaboravljenom otoku u Jadranskom moru, miris sjevera kombiniran sa toplinom juga.

Poslije uzbudjenja od dolaska broda, mala luka "Malog Lošinja" bila je opet mirna. Ribarske ladje ljuljahu se na sidru, a valovi su se razbijali o kamenite blokove obale. Veoma je privlačivo proćetati se u noći uskim ulicama nepoznatog južnog grada. Sve ono što nemožemo vidjeti i čuti dočarava naša fantazija i sve se ukazuje kao misteriozni čar.

Lošinj mali sjedinio je u sebi ljepotu slikovite luke

srednjemorskog otoka sa tišinom velike kuke. Još prije rata ova mala luka bila je obljubljena od austrougarskih i pomorskih časnika, koju su se ovdje povlačili radi ribolova i jedrenja ili da se porazgovore u malim kućama, kafanama i barovima duž obale. Lošinj mali dao je mnoge mornarske obitelji, čiji sinovi sada imaju brodove po svim morima svijeta. Kasno u noći počela je ponovno kiša, ispočetka lagana a zatim jaka. Trčali smo od vrata do vrata, kroz uske ulice i guste šume da konačno stignemo u hotel potpuno mokri.Bura i kiša udarali su o vrata i prozore cijelu noć, izgledalo je da će naš izlet u unutrašnjost otoka propasti. Ujutro rano pokazalo se najednom sunce i za jedan sat nebo se prelilo prekrasnim plavetnilom.

Kada smo krenuli, zemlja je još bila vlažna, vidila se mala magla, a zelena šuma širila je teški i slatki miris. Jako sunce uskoro je posušilo cestu, tako je naš izlet bio zbilja prekrasan. Prašina,koja ljeti obično u Dalmaciji smeta kod vožnje automobilom nije bilo.

Ponovno smo se vozili kroz luku Malog Lošinja, koja se je ponovno probudila.Žene su silazile do ribarskih ladja da kupe ribe zadnjeg lova.Cesta je išla duž obale i uskoro dodjosmo na otvoreno polje. Predio je tada pokazao svoj tipični karakter; besplodan, isušen od sunca, nekoliko iskrivljenih borova i malih palmi koje su se jedva držale medju bijelim kamenjem.Tu i tamo sretali smo seljačke kuće ogradjene pravougaonim uskim kamenjem - zidom- u cilju zaštite od bure. Praznina i samoća predjela, tištila nas je. Po ovim ravnicama, jaki dalmatinski vjetar "bura" najveći je neprijatelj ljudi i vegetacije. Povjest priča da su Rimljani i Mlećani kroz vjekove sjekli šume radi gradnje brodova u tolikoj mjeri, da se zemlja nije mogla održati medju kamenjem, te su jake kiše odnijele zemlju. To može da bude jedan razlog, dok su šumski požari i šuše vjerovatno pogoršali stvar. Danas dalmatinski otoci nemaju skoro nikakve vegetacije, te stoga čudno izgledaju.

Prije prvog svjetskog rata kada je Dalmacija bila jedini "sunčani dio bivše Austro-ugarske monarhije i jedini posjed južne klime koji je mogao doći u obzir za turiste,uloženi su mnogi napori da se otoci opet pošume. Borove šume oko Malog Lošinja su lijep primjer. Italija ima brigu oko razvitka važnijih i još ljepših krajeva, a Jugoslavija koja je dobila jedan dio tih otoka poslije god. 1918 nije financijalno još dosta jaka da izvede taj program. Tako dalmatinski otoci ostaju siromašni kao što su bili kroz stotine godina. Male kultivacije maslina, tu i tamo kultivacija buhača i ribarstvo sa ogromnom industrijom konzerviranja sardela, jedini je znak uposlenja pučanstva. Mladi ljudi moraju tražiti mogućnost življenja u redovima talijanske vojske(trgovačke mornarice). Sve što ta siromašna zemlja može da zmade sve to narod pozdravlja kao dar i kao novu mogućnost zarade.

Srećom topla južna klima proizvodi čak i na ovom golom kršu neku vegetaciju tako zvane "Makije" koja se sastoji od ružmarina, kadulje, majčine dušice,smilja,i nekih drugih biljki. Zato je Austro-Ugarska vlada(činila) uložila veliki napor da dade Dalmaciji jednu industriju eteričnog ulja, koja se u početku lijepo razvijala. Botaničke su ustanove proučavale južnu vegetaciju; nekoliko(navedenih) modernih pokusnih stanica uredjeno je na raznim otocima. Pokazan je seljacima način destilacije; seljaci su se udružili u zadruge da reguliraju cijene ulju i da nadju mogućnost za plasiranje istog.

Ružmarinovo ulje bilo je proglašeno kao zvanični denaturat za industrijski i farmacetski alkohol, te se je tako to ulje mnogo trošilo u monarhiji. Tokom rata cijeli je taj program propao.

Raspadom stare Austro-ugarske monarhije, srušen je i teritorij od 50,000.000 ljudi, a godinu dana po svršetku rata, države nasljednice, kao Jugoslavija imale su da rješavaju važnije probleme nego što je bio problem industrije eteričnih ulja u Dalmaciji. Za vrijeme rata, dok su otoci u prvim linijama izmedju Austrije i Italije, destilacija eteričnih ulja bila je onemogućena. Španija kao neutralna zemlja u kojoj su prirodne i radne kondicije bile potpuno normalne, a gdje klimatski uvjeti nisu bili ni najmanje tako pogodni, kao što su u Dalmaciji, postala je najjači konkurent Dalmacija, a rezultat je toga da i danas ružmarinovo ulje dolazi iz Španije.

Unatoč toga dalmatinski proizvadjači izgleda neshvaćaju temeljite promjene koje su nastale pa i dalje žive u uvjerenju da imaju monopol u proizvodnji ružmarinovog ulja, koje je kako isti misle neophodno potrebno za industriju.

Nastavili smo put po visokim cestama, preko golih brijegova i opasnih cesta i zaokreta.

Zemlja je bila pokrivena niskim grmljem kadulje srebrnastozelene na jakom sunčanom svijetku. U daljini sredozemno more ležalo je plavo na muncu i gubilo se u plavom horizontu.Na tom nebu nad plavom maglom razabirali su se konture visoke gorske kose poput fata morgane: Krš koji se prostire duž obale Jugoslavije. Ravnica uz cestu izgledala nam je gola, sunčana,osamljena. Jedan soko poplašen poleti u vis, a njegov krik prolomi se tišinom. Prošli smo kroz stara sela, okružena kamenim zidovima karakterističnog oblik njihovih kampanila-zvonika ukazuje na Mletačko porijeklo. Ossero mjestance koje leži izmedju dva otoka potječe iz klasičnog doba kada su rimske galije u cilju zaštite otpka plovile gore-dole obalom Istre i Kurije. Napokon sa vrha jednog brežuljka ugledali smo naš cilj S.Martin Kraški, malo ribarsko selo koje leži duž plavetne uvale. Cestom sretosmo magarce natovarene smiljem koji se tako otprema u destileriju u Sv.Martin.

Približivši se kućama, nadjosmo mnogo naroda obučena u svečana odijela, te smo na naše čudjenje saznali da ti ljudi već nekoliko sati očekuju naš dolazak. Dan prije bilo je rečeno da će doći neki amerikanci da snimaju film o destilerijama i sav taj narod čekao je da sudjeluje po mogućnosti kod snimanja.

U velikoj zbrci povukli smo se konačno u mali dućan koji je vodio vlasnik destilerije. Kroz otvoreni prozor kancelarije bljeskao se je sjaj plavog Jadrana, a ravno pod prozorom more je lagano udaralo o zidove kuće.

Destilerija je postala centar pažnje i bila je nekoliko sati opsjednuta. Djeca i odrasli gledali su na nas, dok je mnoštvo ljudi ušlo u dućan da navodno kupi razne predmete.Sigurno je- a tako je izgledalo: da je naš dolazak bio glavni dogodjaj u godini i da je dućan napravio sjajnih poslova.

Bilo je skoro nemoguće snimati destilaciju bilja i dolazak tovarnih životinja, a da nije tucet ljudi skočio u scenu u zadnjem času. Mnogi ljudi razgovarali su s nama engleski, jer su nekad radili u Americi.

Destilacija je bila potpuno moderna i sastojala se je od nekoliko velikih i dobro konstruiranih parnih kotlova sa posebnim parnim boilerom, stvarno iznenadjenje za tako malo selo.

Sa zauzimanjem saznasmo da veći dio pučanstva 100% živi od destilacije nekoliko vrsti ulja. Ribolov i mali uredjaj za pakovanje ribe bilo je jedino zaposlenje pućanstva, ali je destilacija mnogo doprinjela njihovoj zaradi.

Dućan kao predstraža u divljoj Kanadi, snabdijevala je pučanstvo svim potrebštinama kao: alatom, predmetima kućanstva, suknom, hranom i nekim drugim artiklima za prehranu. Trgovina

izmedju vlasnika destilacije i seljaka odvijala se je skoro na kom enzacionoj bazi. Preko godine seljaci su uzimali robu na dug, a u vrijeme žetve podmirivali su dug tako, što su opskrbljivali destilaciju kaduljom i smiljem sa susjednih brijegova.

Naš prijem u selu bio je veoma srdačan. U kući našeg prijatelja destilera ~~ø~~ imali smo ručak od sedam vrsti jela, medju ostalim svježe ribe i jastoga od 8 funti, sve to sjajno kombiniŧano sa ukusom izabranih dalmatinskih vina.

Kasno poslije podne, poslije bezbrojnih posjeta krenuli smo na povratak. Još šest osoba uguralo se u naš automobil da nas isprate do vrha brijega, gdje smo se konačno oprostili. Ja sam se okrenuo, daleko u dolini viujelo se je malo selo Sv. Martin, skoro sakriveno mrakom. Na zapadnom horizontu, zalazilo je sunce, poput ogromne vatrene lopte i polagano nestajalo u moru. Nebo na istoku postalo je čelično plave boje, a na zapadu sjalo se je još u najkrasnijim bojama spektra.
